

Söveges Dávid

**Fejezetek
a lelkiség történetéből**

Második kötet
A reneszánsz humanizmustól
a II. Vatikáni Zsinatot követő változásokig

Bencés Kiadó
Pannonhalma, 2007

Tartalom

I. A 16. SZÁZAD LELKISÉGE.....	5
1. A humanizmus	5
2. A spanyol misztika	13
3. A reformáció lelkiisége.....	53
4. A reformáció lelkiisége Magyarországon.....	72
II. A BAROKK LELKISÉG.....	75
1. Szalézi Szent Ferenc.....	79
2. Depaul Szent Vince	89
3. A janzenizmus	91
4. Blaise Pascal	92
5. Keresztény sztoicizmus	99
6. Barokk népi lelkiiség Magyarországon.....	102
7. Pázmány Péter	105
8. Zrínyi Miklós	115
9. II. Rákóczi Ferenc	125
10. Barokk líra	134
11. Népies barokk.....	136
12. Faludi Ferenc	137
13. Vajda Sámuel.....	138
III. FELVILÁGOSODÁS – ROMANTIKA – RESTAURÁCIÓ	143
1. A felvilágosodás	143
2. A romantika	151
3. Restauráció.....	152
4. A misztika	156
5. Teológusok	162
6. Romantikus lelkiiségű politikusok.....	169
7. Költők, művészek.....	176
8. Nem katolikusok lelkiisége	180
9. John Henry Newman	187
10. Szekularizált lelkiiségirányok a 19. század második felében	208
11. Máriás lelkiiség	221

IV. A POLGÁRI KERESZTÉNYSÉG LELKISÉGE	
A 20. SZÁZAD ELEJÉN.....	225
1. A pápák	228
2. Charles de Foucauld (1858–1916).....	233
3. Prohászka Ottokár	237
4. A liturgikus megújulás.....	239
5. Biblikus spiritualitás	247
6. Az ökumenizmus lelkisége.....	249
7. Papi lelkiség a két világháború között és után Magyarországon ...	249
8. Értelmiségi és művész konvertiták.....	255
9. Pierre Teilhard de Chardin	257
10. Világiak lelkisége	259
11. A szerzetesi lelkiség alakulása a Zsinatig.....	261
12. A katolikus egyházon kívüli lelkiségek.....	266
V. LELKISÉG A II. VATIKÁNI ZSINATON ÉS UTÁNA	273
IRODALOM.....	315
TÁRGYMUTATÓ	317
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	335

4. A liturgikus megújulás

Az egyházon belüli mozgalmak közül a lelkiiségnek legtöbbet hozott, és kétségtelenül a legjelentősebb a liturgikus megújulás. Szinte csodálkoznunk kell, hogy sok évszázadon keresztül miként szorulhatott ez annyira háttérbe; hogy a szentmise elsősorban arra szolgált, hogy létrehozza az eukharisztikus jelenlétet, az Oltáriszentség elsősorban az imádás tárgya volt, és ha áldoztak, lehetőleg két mise között, hogy az egyikben jól felkészüljenek rá, a másikon hálát adjanak. Hogy a zsolozsma penzum lett, sokszor kínos feladat, amit le kellett tudni becsülettel, hogy aztán szívből imádkozhassunk. Hogy a liturgia szó hallatára aprólékos előírások jutottak eszünkbe, rubrikák, amelyeket meg kell tartani. A II. Vatikáni Zsinatnak kellett jönnie, hogy megtanuljuk: „A liturgia által, legfőképpen pedig az eukharisztia isteni áldozatában, valósul meg a megváltás műve.” (Lit. Konst. 2.) És „A liturgia az a csúcspont, amelyre az egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje” (uo. 10.).¹

1 A liturgikus mozgalom története olvasható *A II. Vatikáni Zsinat tanítása* című műben (Bp., SZIT, é. n., 92sk; újabban: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Bp., SZIT, 2000, 25skk [Szent István Kézikönyvek]), a *Liturgia* című teológiai jegyzetben, magyar vonatkozása pedig a *Radó Polikarp Emlékkönyvben*: Nova et vetera, GALAMBOS Ireneuszról. Itt csak főbb vonásait foglaljuk össze, a spiritualitástörténet szempontjából.

Dom Prosper Guéranger (1805–1875)

Solesmes alapítója igazában még a restauráció talaján indítja el a liturgiát. Az addig gallikán szokásokat követő francia egyházmegyékben a római liturgia bevezetése a cél. Ezt el is éri. De nála a liturgia és az újra felfedezett gregorián ének – a koncertszerű többszólamú és zenekari barokk és klasszikus egyházzene helyére – még olyan valami, mint a templomépítésben a neogót stílus. Annyiban más csak, hogy az előadó-művészetet, a zenét könnyebb felújítani más korban, mint az építészetet. Guéranger apát úr a szerzeteséletben is Clunyre megy vissza, tudatosan szakítva a maurinus hagyományokkal. Óva inti például Pannonhalmát, amikor az a maurinus breviáriumot akarja bevezetni, mivel a maurinusok szerint nem eléggé egyházhűek, eltérnek az általános római gyakorlattól, sőt a breviárium egyik szerzője a francia forradalom alatt aposztatált is. – Amit Solesmes-ben létrehozott, az művészi, esztétikailag értékes liturgia, vonzó a művészek számára, de a néptől arisztokratikusan távol maradt.

A liturgikus megújulást átvette tőle a Solesmes-ből alapított új német bencés apátság, Beuron, a két Wolter testvér, Maurus és Placidus vezetésével. Majd innen alapítják a belga Maredsous apátságot és a német Maria Laachot, végül Maredsous-ból a leuveni Mont Caesar apátságot. Mindezek liturgikus központok is lesznek. Még mindig a szép szerzetesi liturgia áll a középpontban, latinul, tehát csak a legműveltebb világiak számára élvezhető és érthető formában.

A liturgiával párhuzamosan az egyházművészet megújítása is megindul, legnagyobb mértékben a *beuroni festőiskolában*.

Egy német szobrász, *Desiderius Lenz* (1832–1928) negyvenéves korában belép Beuronba, és ott megalapítja a beuroni festőiskolát. Társaival kifesti a beuroni Maurus-kápolnát, majd Montecassinóban a kriptát, Prágában és Sankt Gabrielben dolgozik. 1914-ben szóba jött a terv, hogy az új káptalantermet Pannonhalmán a beuroniak fessék ki, de ez azután nem valósult meg. Lenz új, szakrális művészetet akar alkotni, fő problémája az emberi test. Régi egyiptomi, korai görög és ókeresztény példák alapján állapít meg egy kánont. Képei komolyak – a sok édeskés szulpiánus kép között –, de merevek és hidegek, művészetének nem lett folytatása. Társa, Gabriel (Jakob) Wüger (1829–1892) festő volt, katolizált, majd ő is belépett Beuronba. Népiesebb, lágyabb Lenznél.

Időrendben itt X. *Szent Piusz* liturgikus újításai következnek. Az egyházi zenében ő a gregorián mellé áll. A gyakori és korai áldozás is nagy lépés volt előre, de ő még nem kapcsolja be az áldozást a misébe. Neki tulajdonítják a mondást: Ne imádkozzatok a szentmisén, hanem a szentmisét imádkozzatok. Az aktív részvétel gondolata is tőle származik, de a gyakorlatba ez még soká nem ment át.

Dom Lambert Beauduin (1873–1960)

Munkássága további fontos lépést jelent. Harminchárom éves korában lép be a leuveni Mont Caesar priorátusba, amelynek vezetője akkor Dom Columba Marmion. Tőle tanulja, hogy a lelkiség összefügg a liturgiával. De most döbben rá, mennyire messze van ez a liturgia az emberektől, a világiaktól, akik közt eddig dolgozott. Pedig az egyház istentiszteleti kultusza nem az elitnek szól. „Mi a liturgia arisztokratái vagyunk. Táplálékul kellene azt adni az egész világnak, a leg-egyszerűbb hívőnek is: demokratizálni kellene a liturgiát.” Ekkor már megjelentek az első népnyelvű misszálék, a maredsous-i francia és 1883-ban a beuroni Schott. Magyarul először a belgiumi Desclée kiadónál jelent meg egy misszálé, majd Klinda Pál kis füzetekben adta ki vasárnapról vasárnapra a miseszövegeket. Végül 1933-ban Budapesten a Szent István Társulatnál Szunyogh magyar–latin két-nyelvű *Misszáléja* lett népszerű és elterjedt. Annyival lehet aktívabb a részvétel, hogy ennek segítségével már érthették a liturgikus szövegeket. 1958-ban az Actio Catholica adott ki magyar misekönyvet vasárnapokra, és 1957-ben ugyanilyet a külföldi magyarok számára Jávor Egon Rómában. Mindezek feleslegesse váltak, amióta a népnyelvű eukharishtiába közvetlenül is be tudunk kapcsolódni. Nem kell partitúrát magunkkal vinni az operaházba, ha egy operát élvezni akarunk.

Beauduin az ökumenizmusnak is híve volt. Meglátja, hogy a liturgia kapcsol össze a keleti kereszténységgel. 1905-ben, a „mechemi esemény”-en, egy belga katolikus nagygyűlésen fejt ki eszméit, indítja meg mozgalmát. Alapvető könyvét Szunyogh Xavér fordítja magyarra *Az egyház lelkiélete* címen 1922-ben.

Másfajta elmélyítést kap a liturgikus megújulás Maria Laach bencés apátságában, elsősorban *Ildefons Herwegen* (1874–1946) apát munkássága nyomán. Maria Laach rendszeresebben nyújtja a liturgiát értelmiségi köröknek, ún. akadémikusoknak. Herwegen bizonyos szellemi háttérrel, fenomenológiát is rajzol mögéje. Kiadja az Ecclesia Orans sorozatot, mely a szaktudomány és a hívő népszerűsítés fokán áll. Herwegen tisztázza többek közt a kultikus kép és az áhítatkép közti különbséget. Az előbbi van közelebb a liturgiához, szimbólumszerűen jelzi az isteni jelenléte, míg az áhítatkép – a gótikától kezdve – jámbor érzéseket akar ébreszteni a szemlélőben.

Odo Casel (1886–1984)

Ő is Maria Laach-i bencés, ő alkotja meg a liturgia, a kultusz teológiáját ún. misztériumelméletével. Tézise: Krisztus megváltói műve hatékonyan és valóságosan jelen van a misztériumban, a szentségi történés jeleiben. Érzékelhető jelekben, cselekményekben megjelenül, jelenvalóvá válik a láthatatlan kegyelmi valóság, Krisztus életének misztériumai, amelyek első, történeti megvalósulásukban is mutatták ezt a misztériumos jellegét, mert ott sem volt direkte látható, ami bennük végbement, ti. a kegyelmi valóság, a megváltás. A misztérium lényege: egy

látható, érzékelhető jel, amely isteni rendelésre megvalósítja, jelenlévővé teszi az isteni valóságot; és ezzel lehetővé teszi, hogy mi is belépünk áramkörébe. Az ősmisztérium maga Jézus Krisztus, az Istenember. A názáreti Jézusban jelen van az isteni Ige. De ez folytatódik az egyházban is, ahol egy emberi társadalom – ma úgy mondjuk: Isten népe – formájában szintén jelen van az isteni élet. Ez az alapmisztérium. A többi mind ebből fakad: elsősorban a szentségek, legfelsőbb fokban itt az Oltáriszentség. De Krisztus a keresztségben is, a többi szentségben is jelen van, és úgy hat, nem pedig valami távoli hatás ér el ezekben bennünket. A misztériumok mélységében, súlyosságában persze fokozatok vannak. Mert bizonyos fokig a szentelmények is így hozzák el a szentségi, isteni életet. De még a tárgyi valóságban is fellelhető ez: például a felszentelt templom más – ti. kegyelmi terület –, mint egy családi ház. A Szentírás betűi, emberi szavai mögött is ott van az isteni igazság. A cselekményekben, folyamatokban is ez lelhető föl: az egyházi évben, az ünnepekben sorra megelevenednek Krisztus misztériumai: a megtestesülés, a tanítás, a szenvedés, a feltámadás főképp, de a mennybemenetel, sőt elővételezve a parúzia is. A liturgikus imában is jelen van az imádkozó Krisztus, aki a dicsőítés, hálaadás és kérés áldozatát hozza az Atyának – az imádkozókkal együtt. Casel ezt ki is szélesíti: minden keresztény, krisztusi imában benne imádkozik és így benne van, jelen van Krisztus. Még a remete magánimájában is, ha az igazán keresztény. A kultikus képekben éppúgy megvan, mint a felszentelt templomban. Végül egy természetes misztériumot is feltételez: az emberi testben és annak minden megnyilvánulásában jelen van az emberi lélek.

Casel eredetileg klasszika-filológus volt, és a pogány misztériumvallásokat vizsgálva kezdte el kiépíteni tanát. Szándékosan nem használta a skolasztika kifejezéseit, sokkal inkább a szentatyákét. Ez váltotta ki irányában az ellenkezést, sok vitába keveredett, megvádolták, feljelentették, sőt a *Mediator Dei* körlevél túlzásként el is ítélte bizonyos tételeit. A Liturgikus Konstitúció, főképp híres 7. pontjában igazságot szolgáltatott neki. Hogy a lelki élet építése szempontjából nagy fontosságú tan az övé, könnyű belátni. A liturgia első számú forrása, építője, megvalósítója a lelki életnek. Innen kiindulva szinte természetes értékrendbe sorakoznak a lelkiség mozzanatai, részei.

Mintha a misztika maradna ki innen. De mégsem. Casel később a herstellei bencés apácamonostor lelkiatyja lett, és a görög és latin nyelvben, irodalomban képzett bencés apácákat ránevelte arra, hogy lelki életük táplálékát a liturgiában és a görög atyákban keressék. Egyikük, Aemiliana Löhr a *Das Herrenjahr* című könyvében (1942) végigelmélkedti az egyházi év szövegeit, és misztikus mélységeig jut el. A herstellei monostor tagja a ma nagyra tartott bencés apáca, Corona Bamberg (szül. 1921) is. Fontosabb művei: *Az emberség ára (Was Menschheit kostet, 1971)*; *Wer sich dem Anspruch stellt; Zum Gebetscharakter des Lebens, 1976*. Aquinata Böckmann is ide tartozik.

4. A LITURGIKUS MEGÚJULÁS

Casel halála, ha szabad ezt mondanunk, szintén a *mysterium paschale* jegyében történt: 1948 húsvét vigíliáján a *Lumen Christi* éneklése után, az *Exultet* előtt hívta magához a Feltámadás Ura.

Romano Guardini (1885–1968)

A német lelkeségi irodalom nagy és jelentős alakja a 20. század első felében.

1885. február 17-én született Veronában, de szülei hamarosan átköltöztek Németországba, Mainzba, s ő németként nőtt fel. Klasszikusan csiszolt német nyelven írt. 1910-ben a mainzi egyházmegye szolgálatára szentelik pappá, a bonni egyetemen lesz magántanár, közben élénken részt vesz az ifjúság lelki gondozásában. Az általa vezetett ifjúsági mozgalom „Quickborn”-nak nevezi magát. Forrás, vagy inkább Kútfő, hiszen egy archaizáló szóról van szó. Eleinte antialkoholista és antinikotinista csoportosulás volt, de Guardini vezetésével az ifjúság lelki és szellemi formálójává lett. A Majna melletti Rothenfels középkori lovagvárában volt a székhelyük, táborozóhelyük, nyomdájuk. Itt jelent meg 1923-tól lapjuk, amelynek szintén Guardini volt az egyik szerkesztője és lelke: a *Schildgenossen* (magyarul talán Fegyvertársaknak lehetne fordítani, de benne van az is, hogy védőfegyverről, pajzsról van szó). Ez a Quickborn volt az első hely, ahol az egyház jobb megélésére a liturgiával foglalkoztak. Ezen a téren Guardini hamar kapcsolatba került Maria Laachhal és Ildefons Herwegennel.

Művei: *Vom Geist der Liturgie* (1918). Az Ecclesia Orans sorozat első köteteként jelent meg. Magyarul is olvasható. Amíg a Maria Laach-iak nagy történelmi tudással közelítették meg a liturgiát, Pius Parsch pedig gyakorlati szempontból, addig ő a liturgia belső formáját keresi fenomenológiai módszerrel. *Von heiligen Zeichen* (Szent jelekről, magyarul *Örökmécs* címen jelent meg), két kiadást is megért. De több tanulmánya is van, amelyek a liturgiával foglalkoznak.

1923-ban a weimari köztársaság porosz kultuszminisztere, egyúttal neves egyetemi tanár is, a főiskolai oktatás elméletirója, Carl Heinrich Becker külön tanszéket szervez Guardini számára a berlini Humboldt Egyetemen: vallásfilozófia és katolikus világnézet. A protestáns és liberális állami egyetemen egy pap! Kollégái nem szívesen fogadják, de a hallgatókat hamarosan megnyeri. Előadásaiban egy-egy modern író, alakot elemeznek közösen, annak vallás felé mutató vonásait tárgyalják meg. Ezekből az előadásokból született meg a következő sorozat: a Pascal-, a Dante-, a Dosztojevskij-, a Hölderlin- és a Rilke-könyv, továbbá még néhány tanulmány.

1933-ban, a nácik uralmának kezdetén megszüntetik katedráját, nyugalomba vonul az allgauer Moshausenbe. 1948-ban rehabilitálják, először Tübingenben, majd a müncheni egyetemen ad elő. Itt ismét az egyetemisták lelkipásztora lesz, a Ludwigskirchében nagy és komoly hallgatóság előtt mondja el hétről

hétre szentbeszédeit, amelyek nyugodt, egyáltalán nem szónokias hangjukkal és modern problematikájukkal Newmanre emlékeztetnek.

Az egyház a modern világban: így fogalmazhatnánk meg munkásságának súlypontját. Komoly tekintélytisztelettel, nagy tudással keresi az egyház szerepét a modern korban, nála azonban a „világ” pozitív értelmet kap, elismeri egyes területeinek önállóságát, például a művészetét és a pedagógiáját.

Mély lelki életet élt, erről imádságai tesznek tanúságot. Ritmikus német nyelvre fordítja a Zsoltárok könyvét. Magyarazatot ír a Miatyánkhoz, elméletet az imáról, a szentmiséről.

A Szentírással mint elmélkedési anyaggal foglalkozott, igen nívósan. Azt tanácsolja, hogy a mai keresztény a páli levelek tanulmányozásával kezdje az Újszövetséget, hiszen ő is olyan helyzetben van, mint Pál: nem találkozott személyesen az élő Jézussal. Aztán a jánosi írásokkal folytatja, majd végül a szinoptikusokkal fejezza be.

Der Herr, Az Úr című könyve (1937) Jézusról szóló prédikációkból nőtt ki. A modern misztikusok közül lefordította és a német közönséggel megismertette Lucie Christine és Madelaine Semer írásait.

Pius Parsch (1884–1954)

Német nyelvterületen legszélesebb hatása a liturgikus mozgalomban – vagy ahogy ő nevezi: „a liturgikus apostolságban” – Pius Parschnak volt. Szudétanémet, Olmütz környékéről, a Bécs melletti Klosterneuburg ágostonrendi kolostor kanonokja. Az első világháborúban mint katonalelkész dőbber rá, hogy a nép egyszerű fiai mennyire nem értik a liturgiát. A két háború között Klosterneuburgban, egy kis román kori kápolnában, a St. Gertrudban alakít ki liturgikus kisközösséget, német nyelvű liturgiával, szembeoltárral, aktív részvétellel, *crux gemmatával*. Népnyelvű kis röpiratokkal mindenki kezébe adja a liturgikus szövegeket, praktikus magyarazatokat ír melléjük. Gyakorlati lekipásztor volt, nem elméleti ember, az elveket átvette másoktól, Maria Laachtól, s néha kissé naivan azonnal aprópénzre váltotta őket. Összekapcsolja a liturgiát a Biblia olvasásával és magyarazatával, folyóiratának címe: *Bibel und Liturgie* (1926 óta), de biblikus tudása még a régi vágányokon halad, például Jézus-életrajzot akar írni. Mozgalmát „Volksliturgie”-nak nevezi, népliturgiának, bár tudja, hogy a liturgia szóban is benne rejlik a „nép”. Nem a szellemi elitnek, az akadémikusoknak akarja adni a liturgiát, hanem, mint Beauduin, az egyszerű embereknek, a plébániák híveinek. Sok műve közül említsük a legfontosabbakat: *Das Jahr des Heiles*, magyarul: *Az üdvösség éve. – A szentmise magyarazata* (1930), ez is megjelent magyarul; négy kis füzetben: *Liturgikus szentbeszédék – Ismerjétek meg a szentmisét*. Lassan kibontakoztak előtte egy új lelkiesség körvonalai is: először objektív,

4. A LITURGIKUS MEGÚJULÁS

közösségi lelkiségnek nevezte, szemben a szubjektív individuálissal, később szívesebben használta e kettőre a parancslelkiség és a kegyelemlelkiség kifejezéseket. Leegyszerűsítő táblázatban így állítja szembe a kettőt:

<i>Objektív vallásosság</i>	<i>Szubjektív vallásosság</i>
Krisztus	Jézus
a megdicsőült Krisztus	a történeti (és eukharisztikus) Jézus
misztikus test	személyes kapcsolat vele
a visszatérés kívánsága	birtoklás a tabernákulumban
<i>crux gemmata</i>	feszület
<i>passio beata</i> (boldog szenvedés)	keserves kínszenvedés
Krisztussal meghalni	a szenvedés szemlélése
a jó Pásztor	Jézus Szíve

Amikor 1947-ben megjelent XII. Piusz *Mediator Dei* liturgikus enciklikája, nem értette meg, hogy az lényegében a liturgikus mozgalom elismerése, hanem fennakadt néhány kisebb kritikáján, amelyet önmagára vonatkoztatott, például éppen a szubjektív vallásosság megvédését.

Amikor 1951-ben a pápa engedélyezte a húsvéti vigília éjszakai megtartását, csak annyit mondott: huszonegy évig törvény ellenében csináltuk így, most már törvényesen. A magyar liturgikus mozgalomra, főként Szunyogh Xavérra erősen hatott.

Josef Andreas Jungmann (1889–1975)

Dél-tiroli német pap, eleinte a lelkipásztorkodásban működik, majd belép jezsuitának. Élete nagy részét mint innsbrucki professzor tölti: a lelkipásztorkodás és a liturgia tanára. Alelkipásztorkodástól jut el a liturgiáig. A harmincas években Hugo Rahnerrel és másokkal a teológiát akarja megújítani az igehirdetés oldaláról. Az 1960-as müncheni Eukharisztikus Kongresszus, a *Statio orbis* megszervezésében vesz részt. A zsinaton a Liturgikus Konstitúció szerkesztésében vállalt jelentős szerepet. Összeütközésbe került a konzervatív német püspökökkel (Bertram bíboros, Grober freiburgi érsek), végül is a zsinat neki adott igazat. Kedvenc gondolata a hívek bekapcsolása, például a felajánlásba. Liturgiátörténeti tanulmányainak is lelkipásztori következményei vannak. Egyik fő műve a *Missarum Sollemnia* 1948-ból, a szentmise történeti szempontú magyarázata.

A franciáknál kissé később indult meg az a liturgikus megújulás, annak ellenére, hogy onnan ered – 1943-ban állítják fel, a domonkosok vezetik a Centre de Pastoral liturgique-ot, folyóirata a *La Maison Dieu*.

Európai viszonylatban Magyarország korán és hatásosan bekapcsolódott a liturgikus mozgalomba, és mindez Szunyogh Xavér bencés (1895–1980) érdeme. Nem volt elmélyült tudós, nem volt jó szervező sem, de éles szemmel látta a lelkiség és a liturgia terén a szükségletet, és fáradhatatlanul működött, dolgozott érdekében. Legnagyobb érdeme a teljes magyar misszálé, amit népiesen éppúgy csak „Szunyogh”-nak hívtak, mint a németekét „Schott”-nak. Pius Parsch működéséhez állt legközelebb, ő is eljutott a Szentírás és a liturgia összekapcsolásáig. Még előbb a monasztikus szellemmel rokonította a liturgiát, illetve – igen helyesen – a liturgiában találta meg a monasztikus rend imaformáját. Sok műve van, de többnyire valamelyik jó külföldi művet dolgozza át: *A szent Zsolozsma*, I–II. (1942) – *Elmélkedések a misszálé felett*, I–II. Fordításai kissé felületeseek: könnyen eltér az eredeti szövegtől, a maga gondolatait adja a szerző szájába.

Kelemen Krizosztom főapát 1942-ben kiadja a bencés diákok új imakönyvét, az *Opus Dei*, amelyben egész kis vasárnapi misekönyv is van. Kár, hogy a háború megakadályozta az átdolgozott második kiadást. Radó Polikárp (1899–1974) a Biblia felől érkezett a liturgiához, tehát mintegy fordított utat járt be, mint Parsch. Az ő munkássága elsősorban liturgiátörténeti, tudós munka. A lelki élettel csak az ötvenes években az *Új Emberbe* írt kis cikkei foglalkoznak, de ezeket érdemes lenne kötetbe gyűjtve kiadni: sok kincs van bennük.

A harmincas évek végére divat lett nálunk a liturgia. Megemlítjük például Halász Piusz *Örök liturgia* (1942) című művét. Inkább hangulatos elmélkedések gyűjteménye, semmint a liturgia objektív szelleméből fakadó írás. – Egészen gyengék a liturgia szempontjából a divatos író, Wimmer Anzelm szervita elmélkedései (például *Orabo Spiritu orabo mente*, I–III), amelyek igazában érzelmes elmélkedések a liturgikus szövegekről anélkül, hogy komolyabb kapcsolatban lennének azok szellemével.

Külföldi, német könyveket is sokat forgattak ekkor nálunk a liturgiáról. Értékes volt Benedikt Baur apát úr háromkötetes elmélkedése: *Werde Licht*. – Még jelentősebb lenne, és fordítást is megérdemelne Johannes Pinsk német egyházmegyes pap könyve: *Die sakramentale Welt* (1938). Krisztust, az ősmisztériumot és rajta keresztül a szentségi világot mint szentségeket akarja összekapcsolni, a mindennapi keresztény életben ezeket felmutatni, tehát mondhatjuk, mintegy liturgikus aszketikát akart írni. De talán ennél is több ez az értékes könyv.

Dietrich von Hildebrand világi filozófus *Liturgia és egyéniség* című könyve a fenomenológia és az értékefilozófia felől közelít a liturgia embernevelő, jellemformáló erényeihez. Van azonban konzervativizmus is benne.

Hogy a liturgikus mozgalom valójában megszűnt a Vatikáni Zsinat eredményeivel, az magától értetődő. Elérte, amit akart, a Zsinat talán tovább is ment, mint sok liturgikus apostol gondolta. Érdekes, hogy a legélesebb szembefordulás

4. A LITURGIKUS MEGÚJULÁS

az egyházon belül a Zsinattal szemben Lefebvre érsek mozgalma, ő és követői elsősorban a liturgia megújulása ellen protestálnak. A liturgikus mozgalom középponti része a szentmise, az eukharisztia volt. De az eukharisztikus kultusz csak lassan változott. Idáig az imádáson volt a hangsúly: a szent színek alatt jelen levő Úr Krisztus imádásán. Természetesen nem tagadták a szentmise áldozati jellegét – tudós műveket írtak arról, hogy ez szorosabban véve miben is áll –, de nem ez volt a kultusz tárgya. Csak annyiban érintette a jámborságot, hogy ez hozta létre a jelenlétet. Az imádás volt a fontos a „tabernákulum Foglya” vagy a szent-ségimádásra kitett Oltáriszentség előtt, az ünnepélyes misék a már kitett Oltáriszentség előtt annak tiszteletére.– a Jézus Szíve tiszteletére rendelt első pénteken –, az eukharisztikus körmenetek, áldások, litániák és más ájtatosságok végén stb.

1881 óta tartották az eukharisztikus kongresszusokat, világméretben, a Föld legkülönbözőbb pontjain, elvben kétévenként – a világháború többéves kiesést jelentett –, így 1938-ban Budapesten. Itt is az imádás állt a középpontban, amellet a demonstrációs jelleg is: megmutatni kifelé, hogy milyen erősek vagyunk; csak az 1960-as müncheni kongresszus – J. A. Jungmann eszméi alapján – vált igazában eukharisztikussá, ahol már a közös mise és szentáldozás került a középpontba.